

*Білик Г. М.,
старший викладач кафедри української літератури
Полтавського національного педагогічного університету
імені В. Г. Короленка*

ХУДОЖНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЗИ ВАСИЛЯ СИМОНЕНКА

Анотація. Стаття досліджує епічний набуток у творчості письменника-шістдесятника Василя Симоненка, з'ясовує внутрішню мотивацію поета до самореалізації в прозі, вичленовує художні доміанти його новел, оповідань, цілісно аналізує поетику і стиль творів.

Ключові слова: Василь Симоненко, шістдесятники, мала епічна форма, поетика, стиль, художність.

Постановка проблеми. Частина літературного набутку «вितязя молододі української поезії» [1] Василя Симоненка (1935–1963) становлять прозові твори – оповідання та новели, дорога яких до читача була непростюю й доволі тривалою. Окремі з них побачили світ ще за життя письменника: «Важкий гарбуз» («Черкаська правда», 1962, 17 черв.), «Весілля Опанаса Крокви» («Черкаська правда», 1962, 6 лист.), «Вино з троянд» («Черкаська правда», 1962, 11 лист.; «Радянська жінка», 1963, № 4), «Кукурікали півні на рушниках...» («Літературна Україна», 1962, 9 жовт.), «Білі привиди» (Молодь Черкащини, 1963, 13 лют.); інші були видрукувані невдовзі після смерті митця: «Дума про діда» («Зміна», 1964, № 1), «Чорна підкова», «Він заважав їй спати» (у добірці з «Вином з троянд», «Кукурікали півні на рушниках...», «Весіллям Опанаса Крокви» – «Дніпро», 1964, № 1); а ще деяким судилося дебютувати за кордоном, зокрема «Однорукому лісникові» («Український вісник», 1971, вип. 4; «Визвольний шлях», 1971, кн. 6), або ж чекати на своє оприлюднення до «перебудови», коли з'явилися в періодиці «Огуда» («Україна», 1988, № 48), «По науку», «Друг сімейства», «Підслухана розмова» («Соц. культура», 1988, № 12), а дещо пізніше – «Ніхто не знає», «Бальзам» («Молодь України», 1990, 9 січ.).

Варто відмітити, що виходила проза В. Симоненка й окремими виданнями: 1965 року львівський «Каменярь» випустив збірку «Вино з троянд» [2] – із 13-ма творами, куди, крім заголовного, увійшли «Кукурікали півні на рушниках...», «Чорна підкова», «Він заважав їй спати», «Весілля Опанаса Крокви», «Дума про діда», «Неймовірне інтерв'ю», «Посмішки нікого не ображають», «Сірий пакет», «Психологічний поєдинок», «Білі привиди», «Бенкет на току», «Наївне дівчисько». 1992 року це ж таки видавництво доповнило раніше видрукувану колекцію ще сімома відомими текстами – «Лісник», «Ніхто не знає», «Бальзам», «По науку», «Друг сімейства», «Підслухана розмова», «Огида», та щоденником їх автора, що разом склали збірку «Півні на рушниках» [3]. Звідтоді вибрані або повні видання творів В. Симоненка включають його малі епічні форми, котрих нараховуємо два десятки. Створювалися вони впродовж другої половини 1950-х – на початку 1960-х років; деякі мають назви-варіанти – «Однорукий лісник» – «Лісник»; «Огида» – «Огидич» – «Огида»; також мусимо наголосити, що більшість із цих

текстів навряд чи збереглися б, якби після смерті митця його мати Г. Щербань не передала архів побратимам шістдесятника А. Перепаді й І. Світличному; а вже наприкінці 1980-х років багато зробив для публікації нововідкритої прози В. Симоненка М. Шудря.

Зрозуміло, що низка епічних творів не склала письменникові репутації прозаїка – він виразно вкарбований в історію вітчизняної літератури як «народний» поет, що ступав у Шевченків слід [4], як камертон поетичного прориву 1960-х років, хоч і «немоделного» стильового гатунку. Заперечувати силу поетичного хисту В. Симоненка, звісно ж, нерозумно, однак маємо пам'ятати, по-перше, про 25-річне ідеологічне міфологізування постаті митця, виковування з нього образу «новітнього просвітянина», комуніста-інтернаціоналіста без «естетичних надмірностей»; а по-друге, про його особистий авторський вибір. Адже рух до прози накреслився не випадково: експериментуючи зі способом організації художнього мовлення, молодий літератор намагався розширити власні творчі перспективи – поєднати вже апробовані ліричну образність, журналістське бачення факту й розуміння правди життя з епічною оповідністю, за якою, напевно, бачив майбутнє і в якій відчував культурну потребу українського соціуму. Підтвердження цієї думки знаходимо в М. Ільницького: «У жанрі «малої прози» талант письменника тільки розкривався, але оповідання засвідчують, що Симоненко відчував можливість прози – дати ширшу картину життя, аніж дозволяє поезія, реалізувати той багаж вражень і спостережень, який виніс з рідної Полтавщини і який давала йому журналістська практика. А ще – реалізувати хист оповідача, «брехуна», за іронічною самохарактеристикою...», хоч радше, – відкритого душею мрійника, який «благородною брехнею» у творі прагнув «возвеличувати правду» [5, с. 6]. А отже, недооцінена науковцями епічна площина творчості В. Симоненка може стати ключем до глибшого прочитання його мистецької постаті й арсеналу художніх можливостей.

Літературно-критичне осмислення прози В. Симоненка розпочалося в середині 1960-х років (І. Гришай «Слово читача», «Вітчизна», 1964, № 9), особливо активізувалося після виходу збірки «Вино з троянд» – через жанр рецензії (Л. Сапельник, М. Білан, І. Дорошенко, І. Маценко, І. Семенчук, А. Ярмольський), коли за два роки (1965–1966) з'явилося стільки ж публікацій про новелістику митця, скільки за наступних сорок. Із нечисленних друків останніх десятиліть відмітимо статті Г. Гримич [6], М. Шудрі [7], М. Ільницького [5], С. Колісник [8], З. Кирикович [9], які висловлюють спостереження щодо жанрово-стильової природи епосу митця в контексті української літературної традиції, розвитку ліричної доміанти його ідіостилу в прозових творах, аналізують ідейно-тема-

тичне наповнення цих текстів. Усякчас акцентують увагу на прозі В. Симоненка й автори нарисових викладів про нього, як-от: В. Пахаренко, Л. Тарнашинська, А. Ткаченко, В. Яременко та ін. Однак глибокої і системної сучасної розробки з цієї проблеми поки що не створено, хоч, за свідченням упорядників одного з біобібліографічних покажчиків В. Симоненка, наукова база джерел про нього й перевищує 1 500 позицій [10].

Метою статті є вироблення цілісного фахового погляду на епічний набуток В. Симоненка, комплексний аналіз прози митця в координатах художності – інтенціональності, образності, естетичності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як правильно зазначає М. Льницький, «оповідання Василя Симоненка були написані тоді, коли проза «шістдесятників» (Є. Гуцало, В. Дрозд, Вал. Шевчук, Григор Тютюнник) тільки-тільки зароджувалася, і вписуються у той напрямок, в якому вона розвивалася згодом» [5, с. 10]. Тож навіть і опубліковані в усій своїй кількості значно пізніше в історико-літературному аспекті вони виразно репрезентують становлення нового українського епосу, його ідейно-тематичні й жанрово-стильові пошуки. Водночас – відображують процес формування В. Симоненка як прозаїка: перехід від поетично-описової до наративної форми викладу; оволодіння діалогом, виписуванням характеру, індивідуалізацією персонажів, психологізмом; розширення тематичного поля й генологічні експерименти.

Тематично проза письменника вкладається в три групи, кожна з яких має своє проблемне наповнення. Це – тема любові (її сутності, справжності, сили, знецінення, втрати), творчості (зокрема критика псевдомодерності, незнання правди життя в літературі), соціального буття (війна, довоєнні й повоєнні репресії, голод, важке сирітське дитинство й теплий вогонь родинного багаття (автобіографічне), професійна реалізація і загалом дієвість людини, протидія міщанству, бюрократії, партократії тощо). Справжню ціну коханню, яка не коригується тілесною красою чи ганжем, успішністю, перспективністю або пригніченістю, відособленістю людини, а є союзом вільних, чистих, рівних душ, знають Ольга й Андрій із «Вина з троянд», Мотря й Петро з «Лісника», Зіна й Сергій з «Огида». Сплачують її перед обличчям смерті – через усе життя пронесене, але так і не розквітле кохання – дід Опанас і баба Орися («Весілля Опанаса Крокви»). Деякі молоді пари ще мусять заслужити це почуття як винагороду («Кукурікали півні на рушниках...»), «Сірий пакет», «Білі привиди»), інші – може, й назавжди втратили його, перетворивши життя на пустку («Він заважав їй спати», «Ніхто не знає», «Чорна підкова»).

Темі творчості В. Симоненка приурочив сатиричний цикл із трьох новел, об'єднаних постаттю митця Опанаса Шворня – «гібрида поезії та прози і газети незаконного сина»: «Неймовірне інтерв'ю», «Психологічний поєдинок», «Підслухана розмова». У них літератор, якому також діставалося від критики за традиційність, з'ясовує своє розуміння таланту, сутності та краси художнього слова, висміює порожнечу форми і змісту, відірваність від правди життя.

Твори соціальної тематики через насиченість гострими й болючими питаннями, яким не було місця в соцреалістичній літературі, найдовше йшли до читача. Це «Ліс-

ник», «Огида», які підносять автора до інвективної сили його поезії, водночас розкриваючи психологічну панораму душевного болю змальованої людини. Та й навіть раніше друкована «Дума про діда» – своїм «славослов'ям» неперервності родової пам'яті («І колись обов'язково проснетесь в його душі дідова краса, і житиме його дідова мудрість і дідова мова»), а отже, самого буття народу – в умовах тоталітарного тиску набувала крамольного змісту, водночас утілюючи життєву позицію митця.

Тож можемо твердити, що інтенціональний аспект художності прози В. Симоненка зводиться до уславлення справжності людини, її духовного наповнення навіть за «найнижчого звання» в соціумі, спроможності на подвиг, самопожертву, високі почуття. Своїх персонажів письменник завжди перевіряє моральним критерієм, і ті, хто проходить такий відбір, тлумачаться як носії духовності, надія й захист народу.

У сфері образотворення Симоненко-прозаїк проходить певну школу, навчаючись повноти зображення через осягнення принципів художнього узагальнення і власну душевну модернізацію як автор. На жаль, через трагічно коротке життя він не встиг (як Гр. Тютюнник чи В. Стус) уповні стилістично злитися зі своїм справжнім часом, а тому володів арсеналом тих засобів зображення, який виробила історія: сентименталізму, романтизму, соцреалізму. Звідси – описовість, чуттєвість, ідеалізація, фрагментарність, контрастність, змагальність, деяка схематичність характерів, ситуацій.

Центральний образ у новелістиці В. Симоненка – юнак, котрий тільки постає на порозі життя і стикається з ним на повну силу: пізнає людей, а з ними – любов і зраду, захоплення й огиду; здобуває освіту, творчо працює, зазнає каліцтва на війні чи моральних тортур у застінках НКВС–КДБ. Він наївний, нерідко до фемінності вередливий, однак із часом перетворюється на мужнього чоловіка, здатного на рішення й дії.

Чоловіча постать у творах – здебільшого парна із жіночою; між ними – і це могло б бути цікавою темою для психоаналітичної розвідки – як правило, стосунки суперництва, протидії, за якими, звісно, можна додати й вияв юнацького самоствердження, але – і наслідок «комуністичного виховання», яке руйнувало природність родинного виховання соціальних ролей, гармонію взаємин, верховенство добра та, навпаки, прищеплювало підозрілість, жагу вивищення, множило аморальність. Такі моменти «ціннісного оголення» соціуму – прикметні й дуже важливі. Водночас домінантою більшості натур – і жіночих, і чоловічих типів – є ліризм; він прочитується і як основна пафосна тональність прози.

Варто відмітити й майстерність письменника у створенні образів-картин, ситуацій, зовнішнього та ліричного, а згодом психологічного портрета: ними автор, вигранюючи свій хист оповідача, часто розпочинає твори, буде інтригу через акцентування деталі, чим зосереджує увагу реципієнта, а далі береться його дивувати, зацікавлювати, переконувати, розчулювати. Свіжості епосу надають і моральні діалоги, сатира, народна філософія, наголошення на життєво важливому, мовна майстерність і афористичність, оптимістичний фінал. Новелістичні форми В. Симоненка часто сприймаються як притчі («Чорна підкова»), байки («Він заважав їй спати»), гуморески («Під-

слухана розмова»), у них чітко простежується «історія» та «мораль», виявляються алегорія, засоби комічного. Однак митець не обмежувався межами малого епосу, а певно прямував до повістєвого формату, розширюючи розмах пера.

Естетичність прози В. Симоненка зумовлена гармонією думки й мови, умінням фантазувати у сфері зримо-го та відчутного, комбінувати художній і публіцистичний аналіз, нести соціальне знання й душевний катарсис читачеві. Відчувається неабиякий творчий потенціал літератора до культивування епосу, його жанрово-видового поглиблення, увиразнення поетики, стилю.

Висновки. Епічна спадщина В. Симоненка є виразним і самобутнім художнім явищем, яке заслуговує на увагу дослідників і читачів. Вона може, без сумніву, стати об'єктом монографічного вивчення (в авторському чи жанровому контексті), допускає множину інтерпретацій, що дають змогу глибше пізнати творчу постать вічно юного майстра слова.

Література:

1. Гончар О.Т. Витязь молоді української поезії : [передмова] / О.Т. Гончар // Симоненко В.А. Поезії / В.А. Симоненко. – К. : Рад. письменник, 1984. – С. 3–11.
2. Симоненко В. Вино з троянд : оповідання / В. Симоненко. – Львів : Каменярь, 1965. – 60 с.
3. Симоненко В.А. Півні на рушниках : оповідання, щоденник / В.А. Симоненко ; упоряд., автор вступ. статті М.М. Льницький. – Львів : Каменярь, 1992. – 91 с.
4. Кошелівець І. У хороший Шевченків слід ступаючи... / І. Кошелівець // Дивослово. – 1995. – № 1. – С. 12–14.
5. Льницький М.М. Як прозаїк він тільки починався / М.М. Льницький // Симоненко В.А. Півні на рушниках : оповідання, щоденник / В.А. Симоненко ; упоряд., автор вступ. статті М.М. Льницький. – Львів : Каменярь, 1992. – С. 3–11.
6. Гримич Г. Багатство життя: Сучасна новела: традиції та новаторство / Г. Гримич // Дніпро. – 1971. – № 8. – С. 139–147.
7. Шудря М. Образки Василя Симоненка : [вступ. сл. до добірки новел] / М. Шудря // Соц. культура. – 1988. – № 12. – С. 6.
8. Колісник С. Страшна війна очима Василя Симоненка : [про проз. твори В. Симоненка : матеріали на допомогу вчителю] / С. Колісник // Українська мова та література. – 2006. – № 14/15. – С. 34–38.
9. Кирикович З. Духовна краса людини-трудівника в оповіданні Василя Симоненка «Дума про діда» / З. Кирикович // Українська література в загальноосвітній школі. – 2012. – № 2. – С. 28–29.
10. Тарнашинська Л. Василь Симоненко: «Україно, ти моя молитва...» : біобібліограф. нарис / Л. Тарнашинська ; бібліограф-упор. Г. Гамалій ; наук. ред. В. Кононенко ; Нац. парлам. б-ка України. – К., 2007. – 119 с.

Билык Г. Н. Художественные особенности прозы Василя Симоненко

Аннотация. Статья исследует эпическое достояние в творчестве писателя-шестидесятника Василя Симоненко, изъясняет внутреннюю мотивацию поэта к самореализации в прозе, выделяет художественные доминанты его новелл, рассказов, целостно анализирует поэтику и стиль произведений.

Ключевые слова: Василий Симоненко, шестидесятники, малая эпическая форма, поэтика, стиль, художественность.

Bilyk H. Artistic features of Vasyl Symonenko's prose

Summary. The article examines epic heritage in the creativity of writer-sixtier Vasyl Symonenko, ascertains internal motivation of poet to self-fulfillment in prose, singles out artistic dominants of his novels and stories, comprehensively analyzes the poetics and style of his works.

Key words: V. Symonenko, the Sixtiers, little epic form, poetics, style and artistry.